

Veronika Mandir, univ. bacc. hist.

Odjel za povijest

Sveučilište u Zadru

Atentat u Sarajevu: narativ, ozračje i reakcije kroz novine Jutarnji list, Hrvatski narod, Novosti i Ilustrovani list

Dana 28. lipnja 1914. godine Sarajevo je postalo mjesto zasigurno jednom od najpoznatijih atentata, onomu na austrougarskoga prijestolonasljednika Franju Ferdinanda i suprugu Sofiju. Mjesec dana poslije započeo je, tada najkrvaviji rat u ljudskoj povijesti čiji su rovovi postali grobovi za stotine tisuća vojnika i civila. Vijesti o atentatu uzburkale su ne samo europsku i svjetsku, već i hrvatsku javnost, a reakcije i ozračje navedenoga događaja zauzimale su većinu stranica tadašnjega tiska. Ovaj se rad bavi s četiri takva tiska koja su izvještavala čitatelje o najnovijim saznanjima atentata i posljedičnih događanja, tako ih pripremajući za ono što tada nikako nisu očekivali: Veliki rat.

Uvod

Svrha je ovoga rada prikazati reakcije i ozračje Austro-Ugarske Monarhije nakon atentata na prijestolonasljednika Franju Ferdinanda i

suprugu Sofiju 28. lipnja 1914. godine, kroz novine *Jutarnji list*, *Hrvatski narod*, *Novosti i Ilustrovani list*, pokušavajući stvoriti sveukupan narativ s kojim su se čitatelji suočavali tih dana, kao i različite opsege informacija koje su tada bile dostupne, iako su se ponegdje različito navodile. S obzirom da se današnji aspekt važnosti neke vijesti odražava prema tome nalazi li se ta vijest na naslovnici ili ne, tako se i ovaj rad vodio tom praksom. U radu su korišteni oni brojevi navedenih novina koji su na bilo koji način na svojoj naslovnoj stranici prenijeli vijest o atentatu, dok su sve ostale vijesti bile, recimo to tako, sporedne, ne toliko važne ili jednostavno nisu uspjele pronaći mjesta na naslovnici. Iako će rad možda izgledati kao prepričavanje već poznatih činjenica, novine često nisu prenosile isti oblik informacije, već su poneke vijesti sažimane ili opširno nadograđivane raznim informacijama koje možda nisu bile relevantne, ali su na taj način željele pokazati čitateljima da redakcija zna više od drugih. U radu će biti riječi o

samim novinama korištenima za ovaj rad, novinskom pogledu o Franji Ferdinandu, atentatu i atentatorima, pogrebu te samim reakcijama Hrvatskoga Sabora, Beča i Kraljevine Srbije na ovaj nemili događaj, koji je u konačnici 28. srpnja 1914. godine doveo do objave Prvoga svjetskoga rata.

1. O novinama koje će se koristiti u radu

1.1. Jutarnji list

Dnevne novine koje dijele ime i s današnjim *Jutarnjim listom* izlazile su od 28. veljače 1912. do 13. travnja 1941. godine i to pretežito u Zagrebu, stoga su te novine bile obilježene još i kao lokalni list koji je većinom prolazio kroz ruke Zagrepčana. Novine su se u početku tiskale u tiskari Ignjata Granitza, a od 1920. godine tiskanje je preuzela *Tipografija grafičko-nakladničkog zavoda d.d.* Od osnutka do 1920. godine, prvi je urednik *Jutarnjeg* bio Viktor Prosenik, od 1920. do 1926. godine Eugen Demetrovič, dok je posljednji urednik u razdoblju od 1926. do 1941. godine, bio Josip Horvat. (1) *Jutarnji* je izvještavao o ratnim vijestima (tijekom Velikoga rata), domaćim i međunarodnim novostima, a poznato je i kako je bio list koji je uveo i neke „nepolitičke“ rubrike poput sporta, pisma čitateljica, pisma pravnim savjetnicima i prilog o gospodarstvu.

(2) Dnevna naklada tada je iznosila vrlo dobrih 20.000 primjeraka, a vjerojatno su toj nakladi pridonijeli i oni koji su pisali za *Jutarnji* poput književnika, publicista i znanstvenika. *Jutarnji* se gasi 1941. godine, a ponovno svijetlo dana ugledao je 1998. godine, kada se ponovno počinje tiskati, tada u vlasništvu Europapress Holdinga. (1)

1.2. Hrvatski narod

Za razliku od dnevnoga *Jutarnjega lista*, tiskovina *Hrvatski narod* izlazila je na tjednoj bazi, i to u razdoblju od 1892. do 1914. godine, pod pokroviteljstvom Stranke prava koja ih je i utemeljila. Glavni i odgovorni urednik, kao i nakladnik, od osnutka pa do 1903. godine bio je Martin Lovrinčević, a nakon njega na uredničko je mjesto zasjelo još, čak šest urednika.²⁶ (3) Jedan od njih bio je i Svetimir Korporić (urednik od 1903. do 1906. godine) u čijem je vremenu naklada iznosila velikih 6.000 primjeraka. (Radonjić Vranković, 2009.)

1.3. Novosti

Dnevne novine *Novosti* utemeljili su u Zagrebu 1907. godine tiskar Milan Maravić i novinar Mirko Dečak, koji je bio i glavni

²⁶ Urednici su još bili i Milan Krištof, Luka Šoški, Đuro Šurmin, Ivan Gmajner i Josip Belović. *Hrvatski narod* - <http://dnc.nsk.hr/Newspapers/LibraryTitle.aspx?id=9433f6d4-13ee-4034-b09e-a0335d9e83fe#> (30. 4. 2020).

urednik. *Novosti* su izlazile u izdanju *Novosti d.d.*, tvrtke čije je vlasništvo držao upravo Maravić. Ta je tiskovina bila jedna od rijetkih koja se uspješno prodavala raznošenjem po kućama, a njihov je nestranački identitet pomogao razvoju različitoga spektra tema, čime je ova tiskovina unaprijeđena u moderne novine koje nisu bile opterećene ideologijom, iako su se samo godinu nakon utemeljenja izjasnile kao podržavatelji Hrvatsko-srpske koalicije. Sadržavale su tuzemne i inozemne vijesti, izvještaje, reportaže, potom vijesti o nesrećama, kriminalnim aktivnostima, sportu i slično. Od 1925. godine *Novosti* postaju naklonjene režimu kralja Aleksandra, čime mijenjaju svoju politiku relativno „neutralnih“ novina. Dolaskom nove, ustaške, vlasti *Novosti* su ugašene 1941. godine. (4) Zanimljivost koja se veže uz ovu tiskovinu jest da su to bile prve novine koje su imale prvoga profesionalnoga sportskoga novinara. Bio je to Hrvoje Macanović, čovjek koji je obilježio hrvatsko sportsko novinarstvo kao prvi hrvatski sportski izvjestitelj s Olimpijskih igara u Amsterdamu 1928. godine. (5)

1.4. Ilustrovani list

Možda čak i najzanimljivija tiskovina bila je *Ilustrovani list*, koja bi danas, suvremenim rječnikom, bila nekakva vrsta časopisa. *List* su bile prve hrvatske ilustrirane

novine koje su izlazile na tjednoj bazi, uvijek subotom i uvijek na 24 stranice. Prvi, a vjerojatno i zadnji, glavni urednik bio je Dragutin Balog. Tiskovina je utemeljena 1914. godine, ali je imenom uspjela „preživjeti“ samo nekoliko godina, točnije do 1918. godine kada ime *Ilustrovanog lista* nestaje, a dolazi *Osvit*. *List* je tijekom Velikoga rata bio prilično zanimljive naravi, pošto je bila jedna od rijetkih tiskovina koje su donosile izvorne slike s bojišta, time prenoseći ozračje „rata svih ratova“. (6)

2. Tisak o životu nadvojvode Franje Ferdinanda i Sofije Chotek nakon atentata

U svim su se prije opisanim novinama, osim u *Novostima* u čast nadvojvode, a nakon vijesti o atentatu, nalazili i popratni životopisi Franje Ferdinanda i njegove supruge vojvotkinje Sofije, nerijetko popraćeni nekom crticom ili anegdotom iz života prijestolonasljednika koje su po pravilu uvijek bile pozitivnoga karaktera. Najopširnije informacije o životopisu nadvojvode donosila su dva tiska: *Jutarnji list* i *Hrvatski narod*, koja su većinom opisivala njegov život u sitnim detaljima, koji će se donijeti u nastavku teksta. *Novosti* nisu posvetile gotovo niti jednu riječ prijestolonasljednikovom životu, već su ponekad samo citirale Ferdinandove riječi o

Hrvatskoj i slavenstvu, često navodeći neke privatnije detalje iz njegovoga života, što je radio i *Ilustrovani list*.

Hrvatski narod tako je bio jedini koji je naveo kako je nadvojvoda rođen 18. prosinca 1863. godine u Štajerskom Grazu (*Hrvatski narod*, br. 27, 1914:1) kao Franjo Ferdinand Karlo Ljudevit, čiji su roditelji bili Marija Anuncijata i nadvojvoda Karlo Ljudevit. Osim toga tiska i *Jutarnji* opisuje njegove roditelje: oca, Karla Ljudevita, koji se ženio čak tri puta te Mariju Anuncijatu, koju je oženio nakon smrti svoje prve supruge Margarite od Saske. Osim Franje, Karlo i Marija imali su još dva sina: Otona i Ferdinanda te kćerku Margaritu Sofiju. Nakon smrti Marije Anuncijate 4. srpnja 1871. godine, Karlo Ljudevit se 1873. godine oženio i po treći puta. Posljednja supruga bila je mlada princeza Marija Terezija, kćer portugalskoga kralja Dom Miguela koja je imala tek 18 godina kada se udala za njega. (*Jutarnji list*, br. 702, 1914:2, *Hrvatski narod*, br. 27, 1914:1) Iz ovih informacija možemo vidjeti kako se tisak trudio navoditi godine Ferdinandove obitelji te jasno objasniti bližu genealogiju. Pri čitanju ovih informacija iz originala, vidljiva je tečnost teksta bez genealoških zapetljavanja.

U nastavku samo već spomenute novine donose informacije o Ferdinandovu obrazovanju. U njima se navodi kako je on

završio *gimazijske, pravne i vojničke studije* pod mentorstvom grofa Degenfelda, dr. Becka i drugih. Dalje se nastavlja s kraćim opisom njegove vojničke karijere, ne dajući priliku da se navedu neke informacije koje bi možda pokazale njegova vojnička dostignuća. Navodi se kako je godine 1876. godine postao poručnik u 32. ugarskoj pješačkoj pukovniji, a da je od tada zapravo počeo njegov uzlet na vojnom planu, što je možda jedina informacija iz navedenih novina koja nam daje uvid u to odakle je počela njegova vojna karijera. Nadalje, 1885. postaje satnik, 1889. major, 1890. potpukovnik, 1892. general, 1896. godine podmaršal, a zatim i general konjaništva te konačno 1913. godine postaje glavni nadzornik vojske. (*Jutarnji list*, br. 702, 1914:2; *Narodni list*, br. 27:1)

Prijestolonasljednikov privatni život i činjenicu da do Rudolfove smrti nije bio razmatran za nasljeđivanje austro-ugarskog trona spominje *Ilustrovani list* koji navodi da je do 1889. godine sve dužnosti prijestolonasljednika obavljao sin Franje Josipa, Rudolf. Ferdinand je do tada provodio lagodan život, zanimajući se za umjetnost, antikvitete, lov i gospodarstvo. (*Ilustrovani list*, br. 28, 1914:655) S druge strane, prethodno navedene informacije zaobilazi *Jutarnji list* koji pak opisuje Ferdinandovu zainteresiranost za arheologiju pa je tako u blizini svoga imanja

Konopišta dao iskopati ostatke rimske ceste. Prijestolonasljednik je bio i avanturističkoga duha, što pokazuje njegovo gotovo jednogodišnje putovanje po svijetu. Tom se prilikom otisnuo brodom *Marija Terezija* iz Trsta i proputovao zemlje Azije, Sjeverne Amerike i Australiju.²⁷ (Jutarnji list, br. 702, 1914:2) Anegdotalna crtica njegova života spominje se tek prilikom njegova putovanja u Indiju, kada se indijski maharadža divio njegovoj spretnosti pri pucanju iz puške, što je Ferdinandu bilo smiješno. Želeći dokazati kako maharadža pretjeruje, poskrivečki je zatražio praznu pušku uz popratne riječi: *Ovaj zaista misli, da ja ne znam pucati. Dajte mi praznu pušku bez naboja.* Kada je potom ponovno gađao glinene golubove i „pucao“ iz samo njemu poznate prazne puške, golubovi su se, naravno rasprsnuli, a zadivljenost Ferdinandovom vještinom pucanja je nastavljena. A puška je bila prazna. (Jutarnji list, br. 703, 1914:1) Ova je anegdota vjerojatno željela pokazati kako je nadvojvoda bio „svjetski putnik“, prilagodljiv apsolutno svakom podneblju i lokaciji. Ta titula „svjetskoga putnika“ može poslužiti i prilikom navođenja prilično impresivnih brojki onoga što je donio sa svojih putovanja. Tako se u tisku broji čak 18.000 etnografskih i 14.000

²⁷ Putovao je od 15. prosinca 1892. do listopada 1893. godine. *Jutarnji list*, br. 702, 1914: 2.

zooloških objekata. Daljnje se pohvale tiču lova i sporta (Ilustrovani list, br. 28, 1914:655–656; Jutarnji list, br. 702, 1914:2), pretvarajući Ferdinanda u čovjeka kojemu leži gotovo, ako ne i, svaki hobi, disciplina i umijeće. Dodatni pogled na Ferdinanda, pogotovo što se tiče Hrvatske, može pružiti i anegdota tijekom njegovoga puta u Hrvatsku i dobro raspoloženje prema krajevima Hrvatske, Dalmacije, Istre te Bosne i Hercegovine. (Novosti, br. 173 (174), 1914:2) On je tako prilikom dolaska u hrvatske krajeve napomenuo svim prisutnima u vlaku kako su došli u Hrvatsku i da je tu *službeni jezik hrvatski*. Tom mu je prilikom u Donjem Miholjcu bio dostavljen i jedan brzojav kojeg je on potpisao riječima *hrvatski Franjo Ferdinand*. (Hrvatski narod, br. 27, 1914:1) Ovakvi se redci nalaze čak pod posebnim naslovom *Franjo Ferdinand i Hrvatska*, sklopljenih u pet manjih paragrafa, tako barem malo pokušavajući istaknuti njegova djelovanja po pitanju Hrvatske.

Ferdinandov uspon dolazi nakon smrti princa Rudolfa 1889. godine, kada postaje novi prijestolonasljednik. Od te je godine pa do 17. kolovoza 1913. godine kao generalni inspektor skupio sva zapovjedništva nad cijelom monarhijskom silom: kopnenim i pomorskim snagama. (Jutarnji list, br. 702, 1914:2) Navedeni redci u konačnici zaokružuju

Ferdinandovu vojničku karijeru, također ističući njegovu moć nad mornaricom i vojskom. U ovom se obliku ističe i njegova državnička moć, pošto vojska tadašnjega vremena može biti stup stabilnosti, ovisno u čijim se rukama nalazi.

O Ferdinandovoj supruzi Sofiji izvjestio je samo *Jutarnji*, i to u svega nekoliko redaka. Navelo se kako se Sofija Chotek rodila 1. ožujka 1868. godine u Stuttgartu, od oca, grofa Bohuslava Choteka, i majke, grofice Vilhelmine Kinsky. (*Jutarnji list*, br. 703, 1914:1) O djetinjstvu i mladosti nema nikakvih informacija, već se odmah prešlo na njezino vjenčanje s Ferdinandom koje je obavljeno 1. lipnja 1900. godine u češkom dvorcu Reichstadt, nedugo zatim dobivši troje djece: kneginju Sofiju (1901.), kneza Maksimilijana (1902.) i kneza Ernsta (1904.). (*Jutarnji list*, br. 702, 1914:2) Izvještaj o Sofiji zaključuje se činjenicom kako ju je Franjo Josip uzvisio na kneževski stalež imenom Hohenberg, čime je postala vojvotkinjom. (*Jutarnji list*, br. 701, 1914:1)

3. Atentat na prijestolonasljednika

Dan 28. lipnja 1914. godine trebao je biti samo jedan običan, „poslovni“ dan u životu nadvojvode Franje Ferdinanda. Otišavši u Sarajevo kako bi nadgledavao vojne vježbe, nitko nije ni sumnjao u crnu kob koja će se

nadviti nad Monarhijom. Naime, toga je dana počinjen atentat na prijestolonasljednika Ferdinanda, a sam je datum ušao u povijest kao uvertira u „rat svih ratova“, krvavi sukob Antante i Centralnih sila koji će trajati duge četiri godine, točnije do 1918. godine. Tada znan kao Veliki, a danas kao Prvi svjetski rat.

Novine su vrlo opširno popratile atentat, izvještavajući o doslovno svakom trenutku koji se događao u trenutku kada su Franjo Ferdinand i Sofija pogođeni. Izvještaji su opširni, žalobne naravi i vrlo detaljni, te se u svakom nastoji iznijeti bilo koji detalj koji bi izazvao tugu i ogorčenje u čovjeku radi počinjenog djela. Riječi se biraju: pohvale i uzvišenja za ubijeni par, izražavanje sućuti, odanosti i potresenosti Monarhiji, napose caru te izrazi gnjušanja, kletvi i ogorčenosti prema atentatorima, nerijetko popraćeno riječima „biesni zločin“ i „zločinačka ruka“. Od svih novina u ovakvom izražavanju prednjači *Jutarnji list*, dok se ostale relativno suzdržavaju od takvoga načina izražavanja. Ali ipak, ne želeći biti sumnjivi i optuženi za surađivanje s „prokletnicima“, redakcije nadograđuju tekstove s izražajima i vapajima za dobru budućnost koju bi im „siedi car“ trebao donijeti. Zašto bi bili sumnjivi i optuženi? Pa vjerojatno radi toga što su, nakon što se pronijela vijest o atentatu, mnogi stanovnici Monarhije izražavali i najmanju sumnju u

onoga tko bi mogao biti suučesnikom, ako nije ekspresivno izražavao tugu, žalost, ogorčenost i proklinjao atentatore. Naime, tada su se u vrlo velikom opsegu događale i demonstracije, a jedna od žrtvi bila je i redakcija *Novosti*, ali o tome u jednom od idućih poglavlja.

3.1. Što je sve napisano o atentatu iz tiska?

Nakon izvedenoga atentata 28. lipnja 1914. godine, novine diljem Hrvatske, ali i Monarhije, preplavili su naslovi velikih fontova na kojima je pisalo kako je izveden atentat u Sarajevu. Vijesti su se brzo širile te je zanimljivo kako se već istoga dana, a pogotovo slijedećeg, znalo gotovo sve. Znala su se imena atentatora, načini izvođenja atentata, reakcije slučajnih prolaznika i svjedoka, od atentata zadobivene rane prijestolonasljednika i vojvotkinje pa čak i njihove posljednje riječi. Također su se neke novine nerijetko i hvalile time što su upravo one bile prve koje su izvijestile o tomu. Prvi tisak koji je u Hrvatskoj objavio vijesti o atentatu su bile *Novosti*, koje su se čak i referirale na svoje dopisnike iz Beča, Budimpešte i Sarajeva kako bi vijesti mogle biti što istinitije i službenije. Već su i imena atentatora bila poznata, ali su *Novosti* ipak oprezno pristupile pri opisu atentata pišući riječ „navodno“. (Novosti, br. 172a, 1914:1)

Dan je započeo tako što je prijestolonasljednik Ferdinand sišao s Ilidže u Sarajevo i pregledao logorište zapovjednika Filipovića²⁸ (Jutarnji list, br. 701, 1914:1) te se zatim odvezao u gradsku vijećnicu kako bi pozdravio načelnika. Već se prilikom vožnje prema vijećnici, u ulici Čemaluša na Belediji, dogodio propust jer je na povorku bačen, kako se u samom tisku navodi, „neki predmet“ za kojega je poslije bilo ustanovljeno da je bomba. (Jutarnji list, br. 701, 1914:1, br. 702, 1914: 3; Novosti, br. 172a, 1914:1) Identitet muškarca koji je bacio bombu u početku se navodio pod imenom Nedeljko Gavrilović (Jutarnji list, br. 701, 1914:1), Čubrilović (Hrvatski narod, br. 27, 1914:1), Čbulović (Novosti, br. 172a, 1914:1), Fabrinović (Novosti, br. 172b (173b), 1914:1) ili Čabrinja (Ilustrovani list, br. 27, 1914:626). Možemo primjetiti različite verzije prezimena jednoga od atentatora, ali se to može pripisati brzopletosti pri objavi vijesti, kako bi ona išla što je prije moguće *van*, kao i greškama u komunikaciji. Na koncu se zaključilo kako se atentator s bombom/bombama zove Nedeljko Čabrinović. (Jutarnji list, br. 703, 1914:3)

Navedena bomba, ponegdje i bombe, točnije dvije, nisu ozlijedile visoke uzvanike, ali su ranile šest građana, čija imena nisu navedena, dok su navedena imena ranjenih plemića: grofa

²⁸ U tekstu naveden kao *Philippovich*. Jutarnji list, br. 701, 1914:1.

Boosa, grofa Valdeka i krilnoga pobočnika zemaljskoga poglavice Potioreka, potpukovnika Erika pl. Merizzija. (Hrvatski narod, br. 27, 1914:1; Novosti, br. 172b (173b), 1914:1) Merizzi je odmah potom prebačen u bolnicu, a iako se pisalo kako je bio u teškom stanju pa čak i na samrti, *Novosti* i *Jutarnji* opovrgnuli su takve insinuacije, tako možda predstavljajući svoje tiskovine najrelevantnijim i s provjerenim informacijama. (*Jutarnji list*, br. 702, 1914:4, br. 706, 1914:2; *Novosti*, br. 178 (179), 1914:2) Čabrinović je poslije izvedbe atentata pokušao pobjeći skočivši u rijeku Miljacku, ali bezuspješno, pošto je odmah bio uhvaćen. (*Novosti*, br. 173 (174), 1914: 3) Kako su dani prolazili, sve je više bilo detalja o načinu izvođenja Čabrinovićevoga atentata, a tiskovine nisu propustile iznijeti detaljne izvještaje o tomu. Zaključilo se kako je on prije nego što je bacio bombu na Ferdinanda, udario njome o zid kako bi je aktivirao. Ferdinand je vidio bombu i odbio je rukom, a eksplodirala je tek kada je pala na zemlju. (*Jutarnji list*, br. 702, 1914:4) Prilično vjeran prikaz atentata donosi brijač Marossy, svjedok atentata, koji je stajao neposredno pokraj samoga Čabrinovića. Njegove riječi su u nastavku, a prenose ih dvije tiskovine: *Jutarnji list* i *Novosti*.

Najdared izvadio je jedan mlad čovjek, koji je do tada stajao pokraj zida, jedan predmet iz džepa, odkinuo nešto, a onda je taj predmet

*odozdo bacio prama automobilu. Vidio sam, kako je taj predmet oskliznuo o krov automobila, vidio se i mali plamen, a zatim je s krova odletio na zemlju. U tom času začuo se užasan prasak. Odmah zatim odletio je taj mladi čovjek na most i skočio preko ograde u Miljacku. Ja sam skočio za njim, a odmah je bio kod nas i jedan detektiv, koji je htio pucati u tog mladog čovjeka. (...) Uхватili smo ga u vodi, te izvukli i odpremili na redarstvo.*²⁹ (*Jutarnji list*, br. 701, 1914:2; *Novosti*, br. 173 (174), 1914:3)

Dolaskom u vijećnicu Franjo je Ferdinand iskritizirao poglavici Oskarju Potioreku tretman kojim je dočekan u Sarajevu slijedećim riječima koje donosi *Jutarnji*: *Došli smo ovamo u pohode, pa nas sada dočekuju s bombama. To je nečuveno.* (*Jutarnji list*, br. 701, 1914:2) No, ovu se rečenicu drugačije prenosi u *Novostima* prema kojima je Ferdinand rekao *Kako je to, molim vas, čovjek dolazi ovamo kao gost, a na njega se bacaju bombe.* (*Novosti*, br. 172b (173b), 1914:2) No unatoč tomu nezadovoljstvu i kritikama, nadvojvoda se zajedno sa suprugom ubrzo zaputio prema automobilu, u namjeri da posjeti ranjenoga potpukovnika Merizzija. (*Jutarnji list*, br. 701, 1914:2, br. 702, 1914:3; *Novosti*, br. 172b (173b), 1914:1) *Jutarnji* donosi dodatne

²⁹ Skraćena verzija, ali s poklapanjima u priči nalazi se i u *Novostima*, br. 173, 1914:3.

informacije prema kojima je u automobilu nasuprot „uzvišenom paru“ sjedio poglavica Potiorek, dok je na stepenici vozila prema Ferdinandu stajao grof Harach, s namjerom da bude svojevrsni živi štit u slučaju još jednoga takvoga napada. (Jutarnji list, br. 702, 1914:3) No taj tisak u prethodnom broju donosi i kontradiktornost prema kojoj grof Harach nije stajao, nego je sjedio pokraj vozača. (Jutarnji list, br. 701, 1914:2) Tako se može zaključiti da je *Jutarnji* dobio pravu informaciju i tako se u idućem broju odlučio sam ispraviti.

Tisak nastavlja s izvještajem o Ferdinandovoj povorci koja je od vijećnice potom skrenula u ulicu Franje Josipa u kojoj se smanjila brzina vožnje, što je bilo kobno u sljedećem trenutku. Naime, upravo se tada pokazao drugi atentator, tada u *Jutarnjem* i *Novostima* imenovan samo kao Gavriilo ili kao Princip, koji je iz Browning revolvera upucao Franju Ferdinanda i vojvotkinju Sofiju. (Jutarnji list, br. 701, 1914:2, br. 702, 1914:3; *Novosti*, br. 172b (173b), 1914:1) Svjedočanstvo poglavice Potioreka bilježi situaciju u kojoj su se nalazili svi prisutni u automobilu, a kojoj je on prvo svjedočio na detaljnijoj razini. Naime, nakon hitaca, oboje su ostali sjediti uspravno, ne odavajući nikakvu reakciju na pucnjeve. Potiorek je potom naredio da se upute prema konaku, prestrašen nekim novim mogućim pucnjevima ili eksplozivnim napravama. Tek

kada je vozilo stiglo pred konak, vojvotkinja Sofija srušila se na Ferdinanda, a nadvojvodi se pojavila krv u ustima. (Jutarnji list, br. 702, 1914:3) Ovakav izvještaj odaje pomalo privatniju atmosferu koja nije bila vidljiva svekolikom puku na ulicama Sarajeva, već samo onima koji su bili prisutni konaku.

Što se tiče broja hitaca usmjerenih prema Ferdinandu, ne nalazi se neki zajednički konsenzus u obrađenim tiskovinama. Tako *Novosti* navode prvo četiri hica (dva za Ferdinanda, dva za vojvotkinju) (*Novosti*, br. 172a, 1914:1) te potom dva (jedan za Ferdinanda, drugi za Sofiju) (*Novosti*, br. 172b (173b), 1914:1). *Jutarnji* s druge strane spominje tri hica (po jedan metak za Ferdinanda, Sofiju i sjedalo automobila) (Jutarnji list, br. 701, 1914:1), dok je *Hrvatski narod* najneodređeniji, istaknuvši kako je ispaljeno „više hitaca“. (*Hrvatski narod*, br. 27, 1914:1)

U tisku je također istaknuto kako nije bilo spasa Ferdinandu i njegovoj supruzi Sofiji koji su nekoliko desetaka minuta poslije atentata izdahnuli. Ferdinandu je metak pogodio u desni dio vrata probivši „žilu kucavicu“, nakon čega je ubrzo iskrvario do smrti. Vojvotkinju Sofiju metak je pogodio u desnu stranu tijela, u grudi, a poslije je ustanovljeno da joj je bila razderana vena u trbuhu. (*Hrvatski narod*, br. 27, 1914:1; Jutarnji list, br. 701, 1914:2, br. 702, 1914:3–

4; Novosti, br. 172b (173b), 1914:1) Ovakav detaljan ishod atentata je, zanimljivo, bio opisan u svim novinama, osim u *Ilustrovanom listu*. Djeluje kako su reporteri bili točno obaviješteni o ranama koje su Ferdinand i Sofija zadobili, vjerojatno kako se ne bi objavljivale lažne informacije ili da se informacije ne bi umanjivale ili preuveličavale, već prenijele u točnom obliku.

Posljednje izgovorene Ferdinandove riječi su gotovo iste u svom obliku u *Jutarnjem* i *Novostima*, razlikujući se u jednoj riječi. Tako *Novosti* navode kako je Ferdinand prije nego se onesvijestio rekao: *Sofijo, ostani živa za našu djecu!* (Novosti, br. 173 (174), 1914:3), dok *Jutarnji* otkriva kako je rekao: *Sofijo, živi za našu djecu!* (Jutarnji list, br. 702, 1914:4). Tijela ubijenih uskoro su se balzamirala i spremila za pogreb, dok su se atentatori otkrili i otkrivali što je detaljno popratio i tisak koji se obrađuje u ovom radu.

4. Atentatori i tijek istrage

Iz literature znamo kako je najistaknutiji atentator koji je ubio Ferdinanda i Sofiju bio Gavrilo Princip, a samo je jedan dan bio dovoljan da novine saznaju sve što mogu o Principu i Čabrinoviću, kao što su školovanje, nacionalnost, roditelji i zanimanje.

Tako se za Gavrila (ponegdje navedeno Gavra) Principa spominje kako ima 19 godina i rodom

je iz Grabova kod Lijejna (Hrvatski narod, br. 27, 1914:1) ili Grahova, i da je sarajevski učenik 1912. godine istjeran iz škole radi demonstracija. Samo *Jutarnji* spominje njegovo daljnje obrazovanje u kojem navodi da je poslije izbacivanja iz škole otišao u Beograd kako bi nastavio sa školovanjem, dok se u Sarajevo se vratio nekoliko dana prije atentata. (Jutarnji list, br. 701, 1914:2) Prema priči budimpeštanskoga detektiva Fitzlera koji je dodijeljen za istragu o atentatorima, Princip je završio sedam razreda gimnazije, i to prva četiri u Sarajevu, a tri u Beogradu. (Jutarnji list, br. 703, 1914:3) Detektiv Fitzler možda je bio neka vrsta *insidera* jer je vidljivo da je samo *Jutarnjem* pružio informaciju o Principovom obrazovanju. Za razliku od *Jutarnjeg*, samo *Novosti* prenose osnovne informacije o njegovoj obitelji, pri čemu je Princip bio sin seljaka Jove Principa, dok mu je brat bio trgovac u Hadžićima. Majka nije navedena. (Novosti, br. 173 (174), 1914:2) Raskorak u prenošenju ovih privatnih informacija prestaje kada sav tisak navodi kako je pri pretresu Principovoga stana bilo pronađeno 2000 kruna, što su mnogi protumačili kao „plaću“ za atentat. (Hrvatski narod, br. 27, 1914:1; Jutarnji list, br. 703, 1914:2, br. 704, 1914:3; Novosti, br. 172b (173b), 1914:2)

Što se tiče drugoga atentatora, tehnički prvoga s obzirom na to da je uzrokovao one eksplozije

bombi prije Ferdinandovog i Sofijinog dolaska u Vijećnicu, fokus u tisku nije izostao. Nedeljko Čabrinović, 21-godišnji nesuđeni tipograf/slagar iz Sarajeva, rođen u Trebinju (Novosti, br. 173 (174), 1914:2) 1897. godine (Jutarnji list, br. 703, 1914:7), se kao i Princip vratio se iz Beograda u Sarajevo nekoliko tjedana prije atentata. (Jutarnji list, br. 701, 1914:2) Kao i za Principa, samo je *Jutarnji* prenio informacije o Čabrinovićevom privatnom životu. Bio je vođa socijalističke organizacije, nakon čije je demonstracije osuđen na petogodišnji izgon. Odabir je bio Beograd. Otac mu je bio imućni gostioničar Vaso (Vasilije) (Jutarnji list, br. 703, 1914:7) Čabrinović, i to u ulici Franje Josipa u Sarajevu, točno onoj u kojoj je i počinjen atentat. (Jutarnji list, br. 703, 1914:3; Novosti, br. 173 (174), 1914:3) U Vasinom je stanu tijekom istrage pronađena velika količina bombi i oružja, čiju su svrhu detektivi našli u počinjenju atentata. (Jutarnji list, br. 703, 1914:3) Ovdje je kao i za Principa izvor samo *Jutarnji*, a pošto se spominju detektivi, vjerojatno je riječ ponovno o detektivu Fitzlerukoji je ranije toj tiskovini pružio informacije i o Principovom obrazovanju.

Izvještavajući o uhićenim atentatorima, narativ tiskovina postaje ovisan o *insiderskim* informacijama od detektiva i policijskih službenika. Tako *Jutarnji* u

izvještavanju samo navodi da su dva atentatora odmah nakon uhićenja i tijekom ispitivanja iskazala apsolutnu zadovoljštinu (Jutarnji list, br. 703, 1914:3) radi počinjenoga djela, a kako je vrijeme prolazilo ta je zadovoljština sve više kopnila. *Novosti* pak dobivaju više informacija o osumnjičenima te one navode kako je Princip nakon četiri dana provedenih u samici i u zatvoru, ali i nakon počinjenja djela, osjećao sram i slomljenost. Čabrinović je pak i dalje bio čvrst, ne želeći popustiti ispred detektivskog ispitivanja. (Novosti, br. 176, 1914:3) U spomenutoj se tiskovini navode dva pitanja detektiva koja su dala gotovo identičan odgovor. Naime, prvo se pitanje ticalo razloga Principovoga povratka u Sarajevo, na što je on odgovorio: *Ta valjda vidite zašto sam došao!*. Drugo se pitanje odnosi na razloge ubojstva Ferdinanda, a odgovor je bio sljedeći: *Jerbo u njemu vidim predstavnika imperijalizma i utjelovljenje sile i moći!* (Novosti, br. 172b (173b), 1914:2) S druge je strane Čabrinovićeva reakcija bila slijedeća: *Hvala Bogu! Atentat je uspio: sad barem ne dolazim badava na sud! Žalim vojvodkinju, ali joj ne mogu pomoći. Glavno je, da je atentat uspio!* (Novosti, br. 176, 1914:3) Može se primjetiti da kao i Princip, niti Čabrinoviću nije drago što je i Sofija stradala. Glavna je meta ipak bio Franjo Ferdinand. No, ono što bi se također istaknulo je i manjak informacija s kojima je

Jutarnji raspolagao, jer su *Novosti* imale bolje izvore, koji su prenijeli reakcije atentatora za koje su svi sigurno bili zainteresirani.

Kada se već *Jutarnji* nije mogao domoći informacija o zatvorenicima, svoje su retke posvetili oružju korištenom tijekom atentata. Naveli su tako da je Čabrinovićeva bomba bila vojne izrade iz Srbije (*Jutarnji list*, br. 702, 1914:4), što je potaknulo još veća nagađanja o upletenosti Srba u atentat. Bačena je bomba imala izgled boce te je bila napunjena čavlina i sječenim olovom. (*Jutarnji list*, br. 701, 1914:2) Principovo priznanje prenose oba tiska – *Jutarnji* i *Novosti*, a ono je vjerojatno bilo izjava detektiva namijenjena da se prenosi u svih tiskovinama. Atentator je priznao kako je već dugo spremao atentat na Ferdinanda, a da mu se njegov dolazak u Sarajevo činila kao najpovoljnija prilika. Također je i priznao da žali što je prvo pogodio vojvotkinju Sofiju jer mu to nije bila namjera, ali da je sretan što je ipak dovršio posao ispalivši hica u Ferdinanda. (*Jutarnji list*, br. 703, 1914:3; *Novosti*, br. 172b (173b), 1914:2)

Jutarnji otkriva kako su atentatori srpske nacionalnosti (*Jutarnji list*, br. 702, 1914:4), kao i niz drugih informacija koje se vežu uz to. S tim otkrićem započinje val demonstracija protiv Kraljevine Srbije i svih stanovnika Monarhije koji su se identificirali kao Srbi. *Jutarnji* je prenio Principove riječi kako je

djelo počinio kao srpski nacionalista i da je pristaša *velikosrbske propagande*, (*Jutarnji list*, br. 704, 1914:1) dok Čabrinović svoj atentat opravdava time *da osveti srpski narod, koji se progoni*. (*Jutarnji list*, br. 703, 1914:3) Čabrinović je otkrio kako je u novinama vidio kako će Sarajevo posjetiti Ferdinand, i da je to pokazao Principu, nakon čega su se obojica složila da bi trebali napraviti nešto po pitanju njegovog dolaska. (*Jutarnji list*, br. 704, 1914:7) Istraga je potom usmjerila svoju pozornost prema Beogradu, smatrajući kako je Čabrinović preuzeo bombe u nekoj kavani od nekog „Cige“ koji je radio u državnoj tiskari (*Jutarnji list*, br. 703, 1914:3). Prethodne informacije te Principove i Čabrinovićeve riječi uopće ne prenose *Novosti*, doko dotičnom „Cigi“ opširnije izvještavaju i prethodno naveden tisak i *Jutarnji*. Tako izvještavaju da je toga istoga „Cigu“ predložio major Milan Pribićević, brat Svetozara Pribićevića. „Cigo“ ili „Ciganović“ im je potom nabavio šest bombi i isto toliko revolvera, a uvjet je bio da svih šest bombi moraju odmah baciti. Osim navedenoga oružja, dobili su i cijankalij kojega su odmah po izvršenju atentata trebali ispiti, a time i počiniti samoubojstvo. Princip i Čabrinović su čak i priznali da su popili cijankalij, ali ili je to bila laž, ili je on bio loše kvalitete. (*Jutarnji list*, br. 704, 1914:7, br. 705, 1914:2–3; *Novosti*, br. 177, 1914:4)

Jutarnji nastavlja s izvještajima o policijskim aktivnostima koje su započele odmah nakon izvedbe atentata. Tako su izvršene mnoge *premetačine* stanova potencijalnih sumnjivaca, a svaki je pronađeni materijal sve više potvrđivao sumnju Beograda kao glavnoga naručitelja ubojstva. Kao dodatnu potvrdu se navodi izjava beogradskih novina *Novosti*, a koje objavljuje *Jutarnji*, koje kažu: *Nadvojvoda-priestolonasljednik Franjo Ferdinand došao je, da posjeti Bosnu i Hercegovinu. Neka si ih dobro pogleda, jer mu je to ionako zadnji put.* (*Jutarnji list*, br. 701, 1914:2) Premetačine ne samo stanova, nego i ulica i naselja otkrila su postojanje dodatne eksplozivne naprave koje su trebale ubiti Ferdinanda, ako i kada bi atentatori zakazali. Tako su se primjerice na putu prema Ilidži u drveću pronašle bombe, kao i na putu prema mjestu Bistrici. (*Jutarnji list*, br. 704, 1914:1) Nadalje, eksplozivne su se naprave nalazile čak i ispod stola i u dimnjaku konaka u kojem je Ferdinand trebao doći nakon Vijećnice. (*Jutarnji list*, br. 704, 1914:1; *Novosti*, br. 177, 1914:2)

Što se tiče trećih, četvrtih i ostalih suučesnika u atentatu, do takve se informacije nije moglo odmah doći. Ali se na koncu ipak došlo! Naime, priznali su kako se treći atentator zvao Trifun Garev, dok se daljnjim ispitivanjem uhićenih (ne samo Principa i Čabrinovića, nego

i drugih³⁰ (*Novosti*, br. 172b (173b), 1914:2, br. 173 (174), 1914:2)) kao četvrti suučesnik sumnjičio čak i Milan Pribićević. Gareva su uhitili u Draču, dok su za navode o Pribićeviću trebali pažljivije postupati. (*Jutarnji list*, br. 704, 1914:7; *Novosti*, br. 177, 1914:2) Naime, odmah poslije saznanja da je Milan Pribićević možda još jedan od krivaca za atentat pa čak i naručitelj, razaslani su razni demanti i sumnje na takvu vijesti kao istinitu. Navodili su brata mu Svetozara Pribićevića kao unionističkoga političara koji bi imao velikih problema kad bi se ispostavilo da je Milan naručitelj atentata, ali neugodnosti nije izostalo s obzirom da je Milan ipak bio major u srpskoj vojsci, a ne u austrougarskoj. (*Jutarnji list*, br. 704, 1914:7) Sam je Milan Pribićević dao izjavu budimpeštanskom listu *AzEst* u kojem odbacuje tvrdnje da je sudjelovao u „sarajevskim događajima“. Također navodi kako *ovakovo klevetanje ima samo tu jednu svrhu, da kompromitira moju braću, koja djeluju u Hrvatskoj kao aktivni političari, a s njima i hrvatsko-srpsku koaliciju.* (*Jutarnji list*, br. 706, 1914:3; *Novosti*, br. 178, 1914:2–3) Zanimljivo je kako je *Jutarnji list* poslije, na naslovnoj stranici, objavio članak u kojem se napomenje kako su neke vijesti neprovjerene i da je svrha

³⁰ Prema saznanjima dopisnika bilo je uhićeno preko 100 osoba pod sumnjom sudjelovanja u atentatu, a među njima i neimenovani Principov brat te bivši i sadašnji (za 1914. godinu) urednik časopisa „Srpska Riječ“ Pušera, odnosno Stijeko Kobasica. *Novosti*, br. 173, 1914:2.

tih vijesti jedino izazvati senzacionalizam kod naroda. Napominje kako bi se trebalo biti oprezno pri stvaranju zaključaka iz njih te da one koje nisu službeno potvrđene da ih se i ne treba smatrati istinitima, nego vijestima koje traže senzaciju. Ovakvo priopćenje bilo je vezano upravo uz sve veće okrivljavanje Milana Pribićevića kao glavnoga krivca i naručitelja atentata. (Jutarnji list, br. 705, 1914:1)

Posljedica, odnosno konačna presuda atentatorima komentirala se samo u *Novostima*. Tako je jedan neimenovani stručnjak bosanskoga prava tvrdio kako će kazne za počinitelje biti oštre zbog toga što su surađivali i što su ubili prijestolonasljednika. Da se to nije dogodilo, Čabrinović bi prema članku 134. zemaljskoga zakona bosanskoga kaznenoga prava bio optužen radi pokušaja ubojstva na kaznu od pet do deset godina teške tamnice. Princip bi bio optužen radi ubojstva prema članku 58. zemaljskog zakona na deset godina teške tamnice. (Novosti, br. 176, 1914:3)

Naposljetku su *Novosti* donijele popis sudionika u atentatu koji je sadržavao mnogo više imena nego što se mislilo da će ih biti. Tako se navodi deset osoba, a one su sljedeće: Nedjeljko Čabrinović, tipograf; Gavrilo Princip, učenik gimnazije u Beogradu; Trafko Grabež, učenik gimnazije u Beogradu; Pušara,

suradnik lista *Srpska Rieč*; Jovo Šošić, pravnik; Danilo Ilić, srpski narodni učitelj i knjigovođa; Svetolik Davidović, suradnik lista *Srpska Rieč*; Jeftić, vjerojatno pravnik; Jovo Varagić, suradnik lista *Srpska Rieč* i pjesnik; i GavroCrnogorčević, postolar. (Novosti, br. 181 (180), 1914:3)

5. Protusrpske demonstracije

Nakon izvršenoga atentata i saznanja da su Nedjeljko Čabrinović i Gavrilo Princip Srbi, diljem Bosne i Hercegovine, Trojedne Kraljevine pa čak i Austrije počele su protusrpske demonstracije usmjerene protiv svakoga stanovnika koji je bio srpske nacionalnosti i svakoga objekta čiji su vlasnici bili Srbi. U izvještavanju o demonstracijama najviše prednjače *Novosti*, koje su čak više izvještavale o tome, nego o Ferdinandovom i Sofijinom pogrebu. *Ilustrovani list* donosi šest fotografija razorenih objekata kao rezultat tih istih demonstracija. (Ilustrovani list, br. 28, 1914:654)

Demonstracije su započele već nakon atentata, a jedna od prvih „žrtava“ u vidu objekta bila je i redakcija *Novosti* čiji su prozori bili razbijeni. (Hrvatski narod, br. 27, 1914:1; Novosti, br. 172b (173b), 1914:3) *Novosti* su također bile aktivne u osuđivanju napada takve vrste, istaknuvši u tisku poznatoga pravaša dr. Ivu Franka koji je poticao i tražio narod da razbija,

demolira i da „odmaždjuju“. (Novosti, br. 173 (174), 1914:1) Dana 30. lipnja demonstratori su u Zagrebu uzvikivali parole poput *Slava Ferdinandu!* i *Živio kralj Franjo Josip!*, sukobljavajući se s redarstvom i uništavajući objekte poput zgrade srpskoga *Sokola* i pokušaja uništavanja *Narodne kavane*. Unatoč svemu, redarstvo je mukotrpno uspjelo rastjerati demonstrante. (Jutarnji list, br. 702, 1914:6–7) Dana 2. srpnja 1914. godine demonstracija nije bilo. (Jutarnji list, br. 704, 1914:4)

Demonstracije su bile aktivne i u Sarajevu, a njih prenosi *Jutarnji*, dok se u *Novostima* može pronaći poneki redak koji navodi gradove u kojima su se demonstracije dogodile i ukratko što se dogodilo. Demonstracije su prvotno bile skup Hrvata i muslimana koji su patriotski žalovali za Ferdinandom, na kraju se pretvorivši u velike izgrede protiv sarajevskih Srba. Dopisni ured *Jutarnjega lista* za zemaljsku vladu pritom je istaknuo kako niti jedan Srbin nije sudjelovao u demonstracijama, a koliko su te demonstracije bile nasilne pokazuju i podaci o dva ubijena Hrvata: jednoga katolika, drugoga muslimana. (Jutarnji list, br. 702, 1914:7) Nadalje među uništenim objektima tisak nabraja palaču srpskoga metropolita, Srpsku banku, srpsku tiskaru, svratište *Europa* i svratište *Imperial*. (Jutarnji list, br. 702, 1914:7) Daljnji su izgrede

uzrokovali i uništenja srpskih tiskara *Srbska Rieč*, *Narod* i *Otačbina* u Sarajevu koje su zbog toga prestale s radom. (Jutarnji list, br. 703, 1914:4) Također su u potpunosti demolirane prostorije srpskog društva *Prosvjeta*. Najviše je zapravo štete izvedeno u Čemaluši ulici, gdje je bio demoliran gotovo svaki objekt poslovnoga ili nastambenoga oblika. Samo neki od demoliranih objekata u toj ulici bili su: pekara, trgovine, draguljarnica Dimitrija Mitričevića, hotel *Sarajevo*, staje Gligorija Jeftanovića... Osim što su demolirali sjekirama, palicama i drugim alatom, prisutni su nerijetko i pljačkali navedene objekte. (Novosti, br. 173 (174), 1914:2–3) Prema podacima ukupno je demolirano, razoreno i uništeno oko 200 srpskih objekata. (Hrvatski narod, br. 27, 1914:1) Demonstracije su se u Bosni nastavile nasilnim putem i to u Mostaru (Novosti, br. 173 (174), 1914:2), Zavidovićima, Šamcu, Doboju (Jutarnji list, br. 702, 1914:7), Konjicu, Livnu, Stolcu, Zenici (Jutarnji list, br. 703, 1914:3–4; Novosti, br. 176, 1914:3), Tešnju, Žepču, Travniku (Novosti, br. 176, 1914:5) i drugim mjestima Bosne i Hercegovine.

6. Reakcija Beča na atentat

Najopširnije izvještaje o bečkim reakcijama na atentat i posljedice nudi *Jutarnji list*. U prijestolnici su se također događale

demonstracije s čak još žešćim prizvukom. Širila se vijest da je postojala mogućnost da je ispred srpskoga veleposlanstva bila zapaljena srpska zastava. No, *Jutarnji* upozorava da bi tu vijest trebalo uzeti s rezervom, pošto nitko nije točno vidio što je zapravo bilo zapaljeno, jer, kako i sam jedan svjedok navodi, možda je to bila samo nekakva „krpa“. (Jutarnji list, br. 703, 1914:6) Također se bilježi kako je grupa od 300 sveučilištaraca pokušala provaliti u zgradu srpskoga veleposlanstva. Pokušaj je bio neuspješan pošto ih je redarstvo rastjeralo, a sveučilištarci su potom krenuli prema kraljevskom dvoru ispred kojega su pjevali himnu. (Jutarnji list, br. 704, 1914:2) No, veći se članak o bečkim demonstracijama javlja tek 4. srpnja 1914. godine u izdanju *Jutarnjega lista*, u kojem se ipak potvrđuje spaljivanje srpske zastave u masi od čak 2000 demonstranata koji su na svako redarstveno zaustavljanje mase vikali *Vi štitite srbske ubojice!*. Čak su neki zastupnici željeli ispregovarati da se redarstvo u Beču ne miješa u demonstracije i demoliranja protiv Srba. Rezultat tih velikih bečkih demonstracija bilo je nekoliko ranjenih redarstvenika i konja, a masa je rastjerana tek tamo negdje oko jedan iz ponoći, nakon čega je ostatak demonstranata krenuo prema njemačkom veleposlanstvu,

pjevajući *DieWacht am Rhein*.³¹ (Jutarnji list, br. 705, 1914:2)

Dnevni i tjedni tisak često je osuđivao demonstracije, smatrajući kako se to ne bi smjelo raditi te kako demonstranti gaze po uspomeni na ubijenoga prijestolonasljednika. Smatrali su da se radije treba mirno oplakivati Ferdinada nego uništavati tuđe, odnosno, u ovom slučaju, srpsko. Također, u *Jutarnjem listu*, novosti o demonstracijama nisu bile istaknute na naslovnici, nego unutar tiska. Naslovnica je uvijek bila rezervirana za ubijenoga nadvojvodu i suprugu te ponekad za atentatore. S druge je strane, naslovnice u *Hrvatskom narodu* i *Novostima* često su sadržavale podatke o demonstracijama. Istaknuti primjer može biti broj 173 (174) *Novosti* od 30. lipnja 1914. godine. Gotovo je cijela naslovnica prekrivena crtežom atentata, dok je donja margina rezervirana za vijest, o kako sam naslov kaže *Nepromišljenim demonstracijama*. Vijest o pogrebu nalazi se odmah na drugoj stranici. (Novosti, br. 173 (174))

7. Reakcija Hrvatskoga sabora

Hrvatski je sabor održao 30. lipnja 1914. godine prilično burnu sjednicu u kojoj su Frankovci većinu vremena prekidali i nisu dozvoljavali predsjedniku Sabora dr. Bogdanu

³¹ Prijevod pjesme glasi „Straža na Rajni“.

Medakoviću iz Hrvatsko-srpske koalicije da govori. Ban je tada bio barun dr. Ivan Škrlec, dok su virilisti bili nadbiskup dr. Ante Bauer i grof Stjepan Erdödy. Odmah pri početku sjednice u 11 sati, Frankovci su počeli vrijeđati zastupnike Hrvatsko-srpske koalicije i samoga predsjednika Sabora dr. Medakovića riječima poput *Van ubojice!, Perite si krvave ruke!* i *Tamo ubijaju prijestolonasljednika, a ovdje bi htjeli davati izjave lojalnosti!*. Buka je bila toliko zaglušujuća da je Sabor proglasio stanku i ponovno pokušao započeti sjednicu, no i dalje nije bilo mira. Rječnik Frankovaca postajao je sve oštrij i te su izjavljivali i rečenice poput *Srbima nema više mjesta u Hrvatskoj!* te *Krv prijestolonasljednika Franje Ferdinanda oživotvorit će hrvatske ideale!*. Nakon velike aktivnost pravaša dr. Ive Franka u vidu vrlo oštroga kritiziranja Hrvatsko-srpske koalicije, Svetozara i Valerijana Pribićevića, sazvana je druga stanka nakon koje se situacija relativno smirila. Zastupnici su isklicali slavu prijestolonasljedniku, te izrazili sućut caru u ime Sabora. (Jutarnji list, br. 702, 1914:5–6) Ovi su retci samo dio onoga što je *Jutarnjilist* naveo u svome 702. broju, rasprostrući izvještaj iz Sabora na čak dvije stranice i navodeći velik broj izjava pravaških zastupnika, time pokušavajući najbolje prikazati i dočarati žestinu i negodovanje Frankovaca u Saboru. S druge su se strane

Novosti i *Hrvatski narod* zaustavili na manjem izvještaju koji je tek trebao obavijestiti čitatelje o tome što se događalo tog dana u Saboru, bez popratnih izjava ili nečeg opširnijeg. (Hrvatski narod, br. 27, 1914:2; Novosti, br. 175, 1914:2)

8. Reakcija Kraljevine Srbije

Reakcije su iz Kraljevine Srbije donešene i objavljene u obrađenom tisku tek 2. srpnja 1914. godine, kada je srpski tiskovni ured složno osudio atentat, pišući o tome kako je vijest o atentatu u Srbiji porazno djelovala. Ističe se kako su kralj Petar Karađorđević, prijestolonasljednik Aleksandar i Vlada osudili atentat i događaj koji je išao u skladu s njim. Predsjednik Narodne Skupštine, **Andra** Nikolić je poslao brzojav predsjedništvu ugarske zastupničke kuće u kojem je izrazio sućut radi tragičnoga događaja, a sućut je izrazio i ministar financija Paču u ime ministra predsjednika Pašića austrougarskom ministru vanjskih poslova grofu Berchtoldu. (Jutarnji list, br. 703, 1914:4; Novosti, br. 173 (174), 1914:3) Grof Berchtold ubrzo se obratio srpskoj vladi s upitom oko toga jesu li i imaju li u planu započeti istragu u Srbiji radi ovoga atentata. Primjećeno je kako je beogradsko redarstvo nakon ove opaske ubrzo i otvorilo istragu o atentatu. (Jutarnji list, br. 703, 1914:4)

Jutarnji također donosi članak u kojem se kritizira tzv. *Srbsko pranje* od zločina atentata. Kritiku zapravo izvorno daju ugarske novine *Pester Lloyd* koje navode kako Srbi nemaju pravo sebe ubrojiti među „kulturni svijet“ pošto taj isti „svijet“ ne napada i ne ubija svoga vlastitoga kralja i kraljicu usred noći na onako brutalan način, misleći pritom na Obrenoviće. Osim toga *Lloyd* kritizira i to da se Srbija baš i ne trudi toliko da uspostavi dobre odnose s Monarhijom. (*Jutarnji list*, br. 703, 1914:4)

No, kako su dani prolazili, novine su donosile sve agresivnije vijesti iz Srbije i tamošnjega tiska. Tako list *Samouprava* tvrdi kako je Monarhija sama kriva za atentat s obzirom na to da nije dobro organizirala sigurnost prijestolonasljednika pri dolasku u Sarajevo. Drugi tisak imenom *Odjek* pak piše kako Ferdinand nije trebao dolaziti u Sarajevo kada se odvijao srpski narodni blagdan, odnosno Vidovdan, što je zapravo bila provokacija usmjerena prema Srbima. (*Hrvatski narod*, br. 28, 1914:1; *Jutarnji list*, br. 703, 1914:4, br. 705, 1914:7)

Unatoč ovim vijestima, novine ipak nisu toliko puno posvećivale svoga prostora reakcijama iz Srbije pošto je većina stranica bila zauzeta detaljima o sprovodu prijestolonasljednika i vojvotkinje.

9. Opis pogreba prijestolonasljednika i vojvotkinje u tisku

Dana 30. lipnja 1914. godine tijela Ferdinanda i Sofije otpremljena su iz Sarajeva u Metković odakle su ratnim brodom trebali doći u Trst, a potom se željeznicom uputiti prema Beču. (Ilustrovani list, br. 28, 1914:650) Detaljan izvještaj o pogrebu objavile su *Novosti*, za koje se čini kao da su pokušale zabilježiti svaki bitan trenutak. Iako su opisi pogreba dosta opširnije navedeni u tiskovinama, ovdje će se dostaviti samo neke činjenice koje su tadašnjem čitatelju trebale približiti sveukupan događaj.

Oko šest sati ujutro mrtva su tijela prijestolonasljednika i vojvotkinje došla iz Sarajeva u Metković, gdje ih je čekalo mnoštvo naroda u crnini. U Metković je tada došla i počasna satnija iz Mostara, dok su među onim višim uzvanicima bili nazočni namjesnik grof Attems, činovnici mjesnih gradskih oblasti, časnici i svećenici svih vjeroispovijesti koji su blagoslovili lijesove. Osim njih, na kolodvoru su se našli i školarci, učitelji i svekoliki narod Metkovića. Kada su lijesovi došli, ukrcani su na ratnu jahtu *Dalmat* koja ih je trebala prevesti do ratnoga broda *ViribusUnitis*. *Viribus* je u međuvremenu u počast žrtvama atentata ispalio 19 topovskih hitaca. Kada su lijesovi preneseni na brod, svećenik broda ih je ponovno blagoslovio, a *Viribus* je u pratnji eskadre

zaplovio prema Trstu u devet sati. (Novosti, br. 176, 1914:1–2) Na čelu zapovjedništva eskadre nalazio se zapovjednik mornarice admiral Anton Haus, dok se ona sama sastojala od dvije divizije ratnih brodova i flotile torpilarki. *ViribusUnitis* je pripadao prvoj diviziji kao i ratni brod *Tegetthoff*. Druga je divizija bila pod zapovjedništvom kontraadmirala Willemika, pod čijim su zapovjedništvom bili brodovi *Erzherzog Franz Ferdinand*, *Radetzkyi Zriny*. U flotili je također sudjelovalo i devet torpilarki na čijem je čelu bio brod *Admiral Spaun*, a među kojima su se nalazile i *Ulan*, *Streiter* i *Uskoke*, kao i ratna jahta iz Pule *Lussin*. (Novosti, br. 177, 1914:1, br. 178, 1914:1)

Kada je flota prolazila pokraj Splita u 19 i 30, na splitskoj se Rivi i obali skupilo mnoštvo naroda, prema nekima čak 15 tisuća ljudi koji su sa svijjećama čekali da pogrebna povorka prođe. Dok je *Viribus* prolazio u cijelom su gradu zvonila crkvena zvona. Povorka je u Zadar došla u 1 i 30 poslije ponoći, nakon čega je produžila prema Trstu. (Novosti, br. 176, 1914:2, br. 178, 1914:1)

Viribusunitis doplovio je u Trst 1. srpnja 1914. godine u 7 sati ujutro, a tek su u 8 sati lijesovi prevezeni na tamošnji kolodvor. Na kolodvoru ih je ponovno dočekalo veliko mnoštvo ljudi na čijem su čelu bili gradski velikodostojnici. Prije nego što je vlak krenuo, lijesove su blagoslovili

tršćanski i porečki biskup uz, kako kaže sam navod, *veliku asistenciju svećenstva*. Vlak je pošao u 10 sati ujutro za Beč. (Jutarnji list, br. 704, 1914:1; Novosti, br. 177, 1914:1), a dolaskom lijesova u Beč, ponovno ih je dočekalo mnoštvo naroda na čelu s vrhovnim dvorskim meštrom, knezom Montenuovom, tajnim savjetnikom grofom Cholowiecki-Myszkom, ravnateljem dvorskoga ceremonijala i dvorskim savjetnikom Nepallekom, dvorskim župnikom dr. Seydijem i drugima. Na peronu je čekala i 82. pješačka pukovnija, dok su ispred kolodvora čekale dvije pješačke satnije i eskadron 7. ulanske pukovnije nadvojvode Franje Ferdinanda. Dvorski je župnik pri dolasku blagoslovio lijesove, a njih su potom dignuli na mrtvačka kola u koja je bilo upregnuto šest konja vranaca. Ljesovi su se potom prenijeli na dvor, a time i u dvorsku župnu crkvu u kojoj su se oni ponovno blagoslovili. (Jutarnji list, br. 704, 1914:1; Novosti, br. 177, 1914:1–2, br. 178, 1914:2)

Konačno mjesto pogreba bilo je ono po imenu Artstetten, u kojem su lijesovi trebali doći u 10 sati navečer. Navedeni visoki uzvanici na pogrebu su bili: nadvojvoda Karlo Franjo Josip, nadvojvotkinja Zita, Marija Terezija, Marija Anuncijata, Marija Jozefa, vojvoda Württemberga Albrecht, princ Alfonso Burbonski, nadvojvoda Maksimilijan, princeza Jelisava Amalija Liechtenstein, princ Louis

Liechtenstein, princeza Sofija i princ Ernst Höhenberg, tajni savjetnik grof Jaroslav Thun, grof i grofica Schönburg, grofica Henrieta Chotek i drugi. U 11 sati svi nazočni su se skupili u crkvi na groblju u kojoj je obavljen blagoslov svećenika, nakon čega su pripadnici 4. dragunske pukovnije i 7. ulanske pukovnije dignuli lijesove i kroz perivoj ih odveli do grobnice. Tamo su lijesovi ponovno blagoslovljeni te naposljetku položeni u zemlju i zakopani dana 4. srpnja 1914. godine. (Novosti, br. 178 (179), 1914:1)

Novosti su 7. srpnja 1914. godine iznijele kritike zbog načina na koji se sprovod odvijao u ravananju kneza Montenuova. Iako su lijesovi nadvojvode i vojvotkinje bili uvijek skupa, to se nije smjelo dogoditi. Naime, *Novosti* ističu kako je prvotni plan bio da se lijes nadvojvode otpremi u bečku kapucinsku crkvu, dok se vojvotkinjin lijes trebao odmah otpremiti u Artstetten zbog toga što podrijetlo vojvotkinje nije bilo isto onomu nadvojvode. Zbog ovoga programa se okrivljuje vrhovni meštar, knez Montenuovo. Čim je Franjo Josip saznao za to, odmah je naredio da se to ne dogodi jer je vojvotkinja Sofija poginula zajedno s nadvojvodom Ferdinandom. Daljnje se kritike na račun dvorske birokracije pripisuju tomu što se nisu iskazivale maksimalne vojne počasti na moru i na kopnu zbog toga što bi to značilo da se počast iskazuje

i vojvotkinji Sofiji. Kada je car opet saznao za to, pokušao je ispraviti grešku naredivši da se sve raspoložive vojne jedinice skupe u špaliru od kolodvora do dvorske crkve. *Novosti* su također izrazile nadu da će ovo biti dovoljno da se *zakrene vratom zloglasne birokracije* i time prekine njezina mogućnost nepoštenog rada. (Novosti, br. 181 (180), 1914:1)

10. Situacija poslije pogreba

Nakon pogreba, istraga u Beogradu se nastavila (Jutarnji list, br. 706, 1914:6, br. 707, 1914:7; Novosti, br. 181 (180), 1914:3), novi prijestolonasljednik je postao neiskusni Karlo I. Austrijski (Jutarnji list, br. 706, 1914:2), a situacija na relaciji Beč – Beograd je iz dana u dan izgledala sve napetije. Možda jedan primjer o tome kako se mir u Europi nije nazirao na početku srpnja, pokazuje članak *Ilustrovanog lista* pod naslovom *Koliko bi stajao jedan evropski rat?*. Tako se u članku navodi da kada bi Trojni savez nastupio u ratu da bi sudjelovalo 10 milijuna ljudi na koje bi se svaki dan trošilo oko 100 milijuna kruna. Također se navode i tzv. „sporedni troškovi“ u obliku potpore obiteljima, ratnim nametima, potporama za ratnu siročad, invalide i udovice i slično. (Ilustrovani list, br. 27, 1914:640) Novine su se pokušale vratiti nekim svakodnevnim temama poput politike,

svakodnevnog života, kriminala, nekih životnih crtica i anegdota, ali se iz dana u dan ta situacija mijenjala kako su se odnosi između Austro-Ugarske i Srbije pogoršavali.

Zaključak

Tisak korišten u ovom radu je u velikoj količini imao slične sadržaje, samo se razlikovao u tome koliko će taj sadržaj biti opsežan. Hoće li biti dug ili kratak te hoće li izvještaji biti iscrpni ili ne. Veliki se prostor, razumljivo, posvetio atentatu na prijestolonasljednika Ferdinanda i njegovoj vojvotkinji Sofiji, potom na atentatore s naglaskom na Nedeljka Čabrinovića i Gavrila Principa, protusrpskim demonstracijama diljem Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Beča te naposljetku velikog i spektakularnog pogreba žrtava atentata. U nekim se trenutcima činilo kao da je detaljnije opisan pogreb od samoga atentata, zbog opisa i navoda koji ponekad poprimaju čak i književnu formu. Nadalje, u prvotnim je tekstovima nakon atentata primjećena velika količina pohvalnica i lijepih riječi o prijestolonasljedniku, kao i iznimno korištenje riječi koje izražavaju tugu, sućut i bol radi ubijenog Ferdinanda. Rečenice su tom slučaju vrlo kićene te ponekad poprimaju pretjeran karakter. S druge se strane kudi, proklinje i zaziva gnjev na atentatore, a kroz tekst je upravo vidljivo kako se autori ponekad i ne

moгу dovoljno izraziti kako bi mogli što jače ocrniti atentatore jer su se ipak na neki način morali suzdržavati od žešćeg i agresivnijeg izražavanja pošto su bili javni tisak i držali su do svog ugleda. Pohvalna je činjenica kako su novine često naglašavale kako neke vijesti nisu istinite jer imaju svrhu samo izazvati košmar i senzaciju među narodom. Tako su unatoč tome što su atentatori bili Srbi, novine u slučaju krivih informacija o njima i ostalim Srbima diljem Monarhije obavještavali svoje vjerno čitateljstvo da je riječ o greški, senzacionalizmu i vijestima koje nemaju dodira sa stvarnošću nego su rezultat običnog tračanja. Također se da primjetiti situacija s protusrpskim demonstracijama u kojima su Srbi u velikoj većini članaka prikazani kao žrtve tih nasilnih izgređa koji su demolirali, oštetili ili razorili objekte i nastambe čiji su oni bili vlasnici i stanari. No unatoč tomu, ponekad su vrlo istaknutim naslovima napisani članci u kojima se govori kako nitko ne namjerava platiti štetu izazvanu tim istim demonstracijama. Takav font naslova je mogao izazvati dvije stvari: ili žalost radi škrtosti birokracije koja se vodila dvostrukim mjerilima, ili posramljenost samih Srba koji su tim fontom naslova trebali spoznati gdje im je mjesto u Monarhiji. Pri čitanju ovakvih novinskih članaka morala bi se obratiti pozornost na količinu pristranosti u člancima

koji su nakon atentata bili ipak velikog obujma, jer su se na svim stranicama hvalili Ferdinand, Monarhija i Franjo Josip, dok se niti na jednoj stranici nije mogao pronaći iti jedan članak o Srbima koji bi bio pozitivne prirode. Naravno, trebaju se shvatiti i redakcije novina koje su bile dijelom ovoga rada, jer je ipak njihova opstojnost ovisila o vijestima koje bi servirali puku Monarhije. Reakcije, opisi i općenito izvještavanje o atentatu i posljedicama moglo je biti iskreno razmišljanje prepuno emocija ili razmišljanje prilagođeno vremenu u kojem se redakcije nalaze, a možda čak i kombinacija obje stavke.

Summary:

Assassination of Archduke Franz Ferdinand: narrative, atmosphere and reactions in newspapers Jutarnji list, Hrvatski narod, Novosti and Ilustrovani list

On June 28 1914, Sarajevo became a site of one of the most significant assassinations, that of the Austro–Hungarian heir to the throne Franz Ferdinand and his wife Sofia. After a month, the bloodiest war in human history began, whose trenches became the graves for hundreds of thousands of soldiers and civilians. News about the assassinations tirred not just the European and the World, but also

the Croatian public. Reactions and atmosphere of the event occupied most of the pages at the time. This paper deals with four of these newspaper that reported to its readers on the latest findings of the assassination and subsequent events, thus preparing them for something they did not expect at the time: the Great War.

Popis novinskih izvora

Hrvatski narod, četvrtak, 2. srpnja 1914., br. 27, god. XXIII.

Hrvatski narod, četvrtak, 9. srpnja 1914., br. 28, god. XXIII.

Ilustrovani list, subota, 4. srpnja 1914., br. 27, god. I.

Ilustrovani list, subota, 11. srpnja 1914., br. 28, god. I.

Jutarnji list, ponedjeljak, 29. lipnja 1914., br. 701, god. II.

Jutarnji list, srijeda, 1. srpnja 1914., br. 702, god. II.

Jutarnji list, četvrtak, 2. srpnja 1914., br. 703, god. II.

Jutarnji list, petak, 3. srpnja 1914., br. 704, god. II.

Jutarnji list, subota, 4. srpnja 1914., br. 705, god. II.

Jutarnji list, nedjelja, 5. srpnja 1914., br. 706, god. II.

Jutarnji list, utorak, 7. srpnja 1914., br. 707, god. II.

Novosti, nedjelja, 28. lipnja 1914., br. 172a, god. VIII.

Novosti, ponedjeljak, 29. lipnja 1914., br. 172b (173b), god. VIII.

Novosti, utorak, 30. lipnja 1914., br. 173 (174), god. VIII.

Novosti, srijeda, 1. srpnja 1914., br. 175, god. VIII.

Novosti, četvrtak, 2. srpnja 1914., br. 176, god. VIII.

Novosti, petak, 3. srpnja 1914., br. 177, god. VIII.

Novosti, subota, 4. srpnja 1914., br. 178, god. VIII.

Novosti, nedjelja, 5. srpnja 1914., br. 178 (179), god. VIII.

Novosti, utorak, 7. srpnja 1914., br. 181 (180), god. VIII.

Popis internetskih izvora

1. *Jutarnji list*. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 30. 4. 2020.
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=29627> .
2. *Jutarnji list* -
<http://dnc.nsk.hr/Newspapers/LibraryTitle.aspx?id=e56532c1-6816-4543-86ae-02712c0bc297#> (30. 4. 2020).

3. *Hrvatski narod* -
<http://dnc.nsk.hr/Newspapers/LibraryTitle.aspx?id=9433f6d4-13ee-4034-b09e-a0335d9e83fe#> (30. 4. 2020).
4. *Novosti*. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 30. 4. 2020.
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44333>
5. Macanović, Hrvoje. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 22. 5. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=37807>>.
6. *Ilustrovani list* -
<http://virtualna.nsk.hr/1914/ilustrovani-list/> (30. 4. 2020).
7. Radonjić Vranković, Paulina, 2009, »Korporić, Svetimir.« *enciklopedija.lzmk.hr*:
<http://enciklopedija.lzmk.hr/clanak.aspx?id=61308> (30. 4. 2020).